

## RECENZE

**E. V. Iljenkov: Dialektičeskaja logika (Očerki istorii i teorii); Politizdat, Moskva 1974, 271 s.**

Známý sovětský dialektický logik, znalec logiky Marxova Kapitálu, pokouší se ve své nové knize vytyčit obecné principy kolektivní práce na přípravě systematického výkladu dialektické logiky. Činí tak metodou využívající jednoty logických (teoretických) a historických problémů této disciplíny. V souladu s tím nadepisuje prvou část své knihy „Z dějin dialektiky“, druhou pak „Některé otázky marxisticko-leninské teorie dialektiky“.

Jednotlivé eseje, kterých je celkem jedenáct, čísluje průběžně v obou částech knihy. Kniha je myšlenkově velmi bohatá. Napsat stručnou charakteristiku všech esejí v jedné recenzi je obtížné, avšak na štěstí v našich podmínkách již dnes zbytečné, protože takovou recenzi už uveřejnil V. Černík ve Filozofii (roč. 30, 1975/2, s. 201 až 206). Můžeme se proto omezit na polemické glosy ke třem problémům, které však považujeme za klíčové pro „kolektivní práci na přípravě systematického výkladu dialektické logiky“.

Prvého z nich se dotýká také V. Černík. Míni, že *Iljenkov* nenaznačuje cestu řešení otázky vztahu matematické (symbolické) logiky k dialektice jako k teorii poznání a logiky, i když si prý pro to – zdůrazněním významu řeči jako bezprostřední předmětné formy myšlení – vytvořil jisté předpoklady. Podle našeho názoru vyjádřil *Iljenkov* vztah dialektické logiky k logice symbolické svým jednoznačným despektem k symbolické logice. Také ovšem tím, že nikde nevezal v úvahu, že tato soudobá formální logika je speciálně vědní disciplínou, dále tím, že zná jen filozofickou interpretaci této disciplíny, kterou jí vtiskli novopozitivisté, apod. Ne každý myslitel, používající symbolické logiky nebo v ní také pracující, musí mít negativní vztah k dialektické logice. U nás se např. V. *Filkorn* ve své knize Úvod do metodologie věd fundované symbolickologicky staví kladně i k dialektické logice. Je možno rozvíjet symbolickou logiku a přitom být dialektickomaterialistickým filozofem, tedy také dialektickým logikem. Dokonce je to v zájmu této formální logiky žádoucí tak, jako je žádoucí dialektickomaterialistické (světonázorové i metodologické) zaměření kteréhokoli speciálního vědce v zájmu jeho oboru. Kromě toho i to autorem přehlížené „učení o pravidlech operování slovními a jinými znaky“ (18; srovnej též 5–6) dosáhlo nemalých úspěchů a svými aplikacemi v technické praxi si rozhodně zasloužil respekt každého filozofa.

Náš komentář k tomuto problému lze shrnout ve zjištění, že kolektiv autorů, který bude připravovat systematický výklad dialektické logiky, by neměl *Iljenkovův* negativní vztah k symbolické logice akceptovat. Byla by to medvědí služba naší filozofii, která by nepřijemně překvapila širokou filozofickou veřejnost, která dobře ví, že v sovětské filozofii je takový vztah už dávno téměř všeobecně překonán.

Problémem neméně závažným je autorova interpretace známé *Leninovy* poznámky z Filozofických sešitů o logice, dialektice a teorii poznání materialismu, že netřeba tří slov, že je to totéž. Podle *Iljenkova* se materialistická logika absolutně rovná objektivní dialektice a současně se rovná beze zbytku gnoseologii. (Podobně o věci psal už v r. 1962 P. I. *Cerkesov*; týž autor rok nato vzhledem k tomu, že většina sovětských autorů zastává jiné stanovisko, v jedné své kratší studii od tohoto názoru upustil.)

Jaká je však „logika“ v tom, že přes toto své přesvědčení někdy *Iľjenkov* nazývá dialektickou logiku „dialektikou jako logikou myšlení“ (např. s. 232 a 249). Kdyby výše uvedená rovnice platila beze zbytku, nebylo by třeba, aby autor, který se jí přidržuje, formuloval pojem dialektické logiky tak, že „dialektiku“ blíže charakterizuje „jako logiku myšlení“. Zjevně sám pocituje, že rozhodující je určující aspekt dialektiky, totiž to, zda nám tane na myslí dialektika jako ontologie (dialektika objektivní), či jako teorie poznání nebo logika myšlení (subjektivní dialektika). Navíc velká většina sovětských i ostatních marxisticko-leninských filozofů, která interpretuje zmíněnou *Leninovu* poznámku jako zdůraznění důsledně dialektické totožnosti těchto tří filozofických disciplín, a proto vychází z jejich jen relativní samostatnosti a současně z jejich dialektického sepětí, stěžuje se zalekne důsledků, kterými *Iľjenkov* hrozí těm, kdo nesdíleli jeho stanovisko. Hned v Úvodu (s. 5–6) např. prohlašuje, že se nutně každá logika, která nevychází z jeho pojetí, „přemění z učení o myšlení v disciplínu čistě technickou, v popis »operatoriky« s termíny jazyka, což potkalo logiku v rukách neopozitivistů“. Na s. 226 autor zase dovozuje, že marxistická dialektická logika jako taková je současně marxistickou teorií poznání a že vytyčování jiných úkolů gnoseologii, úkolů, které by se beze zbytku nekryly s úkoly dialektické logiky, nutně vede k té nebo oné verzi kantovských představ. Ani novopozitivismus, ani kantianství nehrozí však tomu, kdo totožnost zmíněných filozofických disciplín pojímá dialekticky. Nejde jen o to, že takové důsledky jsou jen domnělé (jsou mimo jiné plodem logické chyby *non sequitur*), ale hlavně o to, že všechny argumenty, které *Iľjenkov* přináší, ať už je bere z historie filozofického myšlení, nebo je čerpá přímo z naší teorie, pouze dokazují bezpodmínečně nutně sepětí a vzájemně prolínání všech tří uvažovaných disciplín — nic víc a nic méně. Když *Lenin* napsal, že „netřeba tří slov“, chtěl tím jen podtrhnout trojaspektovost každého dialektickomaterialistického problému, tu skutečnost, že ve slově „dialektika“ je už zahrnut i aspekt gnoseologický a dialektickologický, že ve slově „gnoseologie“ je obsažen také aspekt objektivně dialektický a dialektickologický a že ve slovech „dialektická logika“ též aspekt objektivně dialektický a gnoseologický.

Kolektiv autorů systematického výkladu dialektické logiky by podle našeho názoru neměl vycházet z nedialektického pojetí totožnosti těchto tří disciplín. Neměl by je tedy považovat ani za naprosto samostatné a vzájemně nezávislé, ani za absolutně totožné.

Vzhledem k významné úloze materiální praxe v dialektické logice (v této kategorii jsou přitom ovšem určující objektivně dialektické a také gnoseologické aspekty) měl by se vztah mezi praxí a myšlením zpracovávat důkladněji, než učinil autor v recenzované knize. Má jistě pravdu, když zdůrazňuje, že *Hegel* pojímal praxi jen abstraktně a že zveličil moment její souvislosti s myšlením. Vzhledem k tomuto *Hegelovu* pojetí praxe je autorova kritika *Hegela*, že prý totiž *Hegel* pojímal praxi jen jako kritérium pravdy, spíše nepřiměřeným velebením tohoto myslitele než jeho kritikou. (*Lenin* v některých *Hegelových* koncepcích spatřoval výstižně pouze zárodek pojetí praxe jako kritéria pravdy.) Na druhé straně, když autor proti abstraktnosti *Hegelova* pojetí staví naši koncepci praxe jako takové „v její vlastní determinaci nezávislé na jakémkoli myšlení“ (170), nemůže taková formulace nevyvolat nesouhlas. Copak existuje nějaká praxe bez svého myšlenkového doprovodu? Vždyť i při tom nejmechaničtějším typu praxe je třeba *myslet* (předem, v průběhu vlastního zásahu do hmotné skutečnosti i po něm). Sám zásah do materiální reality s cílem ji změnit, vzaty sám o sobě, není ještě praxí, ale jen jednou ze stránek praxe, i když je pravda, že je stránkou pro její materiální charakter určující.

Důkladné zkoumání vztahu mezi praxí a myšlením patří jistě k předpokladům kolektivního zpracování dialektické logiky jako systému.

Závěrem možno s radostí zjistit, že autorovi se podařilo s plným zdarem analyzovat několik desítek dialektickologických principů a otázek i historikofilozofických skutečností. Vyložil je tak přesvědčivě, že zůstanou trvalým vlastnictvím každého dialektickomaterialistického filozofa (např. problém všeobecného v dialektice, dialektické momenty ve *Spinozově* díle aj.). S ohledem na tuto skutečnost a na to, co jsme uvedli na začátku této recenze, a současně bez ohledu na autorova sporná stanoviska ke třem hojně diskutovaným a stále diskusním problémům patří uveřejnění recenzovaného spisu k nejvýznamnějším filozofickým událostem poloviny sedmdesátých let našeho století.